

ДЕТИЊСТВО CHILDHOOD

Часопис о књижевности за децу
Година XLV, број 3,
јесен 2019.

Редакција:
Др Јован Љуштановић,
главни и одговорни уредник
Др Валентина Хамовић
Др Зорана Опачић
Др Снежана Шаранчић Чутура

Секретар редакције:
Ивана Мијић Немец

Лектор и коректор:
Мр Мирјана Карановић

Ликовно обликовање:
Аттила Капитан

Издавач:
Међународни центар књижевности за децу
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ
Нови Сад, Змај Јовина 26/II
Тел. (021) 66-11-266, 66-13-648
E-mail: zdigre@gmail.com
www.zmajevdecjeigre.org.rs

За издавача:
Душица Мариновић, директор

Слог:
Ласер студио, Нови Сад

Штампа:
Alfa Graf, Петровац

Часопис излази тромесечно
Цена овог броја: 300,00 динара

Рачун Змајевих дејих игара
340-11006551-47

Овај број часописа су финансирали:
Управа за културу Града Новог Сада
Министарство културе и информисања
Републике Србије
Покрајински секретаријат за културу,
јавно информисање и односе
са верским заједницама

САДРЖАЈ:

ГРАНИЦЕ, ПРЕКОРАЧЕЊА И ХИБРИДНЕ ФОРМЕ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ (3)

Душица М. Потић, Пословица у књижевности за децу Стевана Раичковића . . . 3	
Анџико Ч. Утапи, Црвенкапа и слатка мала вучица (лик вука у савременим књигама за децу) 12	
Јелена П. Вељковић Мекић, Мотив смрти у савременим романима за децу . . 22	
Билана Т. Петровић, Смрт у романима <i>Сјај звезда на плафону</i> Јухане Тидел и <i>Седм минута после поноћи</i> Патрика Несе 30	
Јованка Д. Денкова, Ерос и танатос во романите <i>Марта</i> и <i>Дружина Марта</i> од Горјан Петревски 39	
Сава Д. Уко, Потрага за причом као потрага за знањем: читалачке слободе и ограничења у књигама Слободана Станишића . . . 48	
Растко Р. Лончар, Ерос и танатос у романима <i>Орлови рано летје</i> и <i>Магареће године</i> Бранка Ћопића 54	

Рецензенти:

Проф. др Зоран Пауновић,
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Проф. Др Зорана Опачић,
Универзитет у Београду, Учитељски факултет
Доц. др Данијела Костадиновић,
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Доц. др Наташа Половина,
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

СР – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821-93(05)

ДЕТИЊСТВО : часопис о књижевности за децу / главни и одговорни уредник
Јован Љуштановић. – Год. 1, бр. 1 (1975) – Нови Сад : Змајеве дејје игре,
1975-. – 23 cm

Тромесечно

ISSN 0350-5286

COBISS.SR-ID 9948418

Јованка Д. ДЕНКОВА
Универзитет „Гоце Делчев“
Филолошки факултет
Штип, Македонија

ЕРОС И ТАНАТОС ВО РОМАНИТЕ „МАРТА“ И „ДРУГАТА МАРТА“ ОД ГОРЈАН ПЕТРЕВСКИ

САЖЕТАК: Во овој труд се осврнуваме на концептот за еросот и танатосот, двете дуалистички и опозициски сили, според теоријата на таткото на психоанализата - Фројд. Овие две концептуално бинарни опозиции се разгледуваат во контекст на две книги од богатото книжевно творештво на македонскиот писател за деца и млади – Горјан Петревски. Анализата ќе се сконцентрира на книгите „Марта“ и „Другата Марта“ и во трудот ќе се обидеме да ги издвоиме елементите на еросот и танатосот, да ги препознаеме и да ги објасниме нивните позадини, а пред сè нивните последици врз животот на младите луѓе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: ерос, танатос, Горјан Петревски, Марта, Другата Марта.

1. ВОВЕД

Иако Горјан Петревски го нарекуваат „писател за деца и млади“, можеме слободно да се каже дека неговото богато творештво, сепак се чини како да е свртено кон животот на младите адолесценти, кон животните дилеми, искушенија, премрежија на сите оние млади луѓе исправени пред животните прашања, за тоа кој сум, што сум, каде одам, која е мојата иднина, како ме гледаат другите, потоа тука е желбата да се биде прифатен од другите, па согласно со тоа младите адолесценти понекогаш знаат да влетаат во некои неизвесни ситуации...

Она што го издвојува неговото творештво од творештвото на останатите современи македонски автори за млади, е неговата преокупираност со животот на младите, адолесцентите. Во своите романи Горјан Петревски проговорува за животот на младите во урбаните средини, се втурнува во психолошките лавиринти на адолесцентите и сето тоа преку еден современ дијалог, обоен со младешки жаргон, чиј хумор доминира над драматичните дилеми и порази со својата младешка виталност.

2. КРАТКО РЕЗИМЕ НА ТЕОРИЈАТА НА ФРОЈД ЗА ЕРОСОТ И ТАНАТОСОТ

Без намера да ја експлицираме и да ја пре/елаборираме теоријата на Сигмунд Фројд за нагоните, ќе се осврнеме (потсетиме!) само на неговите најважни поставки кои ги сретнавме кај различни автори. Во својата студија *Milanko Govedarica* нè потсетува на фактот дека според Фројд постои одреден износ на енергија која се движи во некој одреден правец, според кој го добива и називот нагон. Во таа смисла, може да се зборува не за една, туку за две теории за нагоните кај Фројд. Во првобитната сциентистичко-биолошка верзија, тој разликувал нагон за самоодржување и сексуален нагон, додека пак, почнувајќи од статијата „Од другата страна на принципот на задоволство“ (1920) (Freud - Strachey 1959) станува присутна една друга, спекулативна концепција, односно поделбата на ерос (нагон на животот) и танатос (нагон на смртта). Од една страна, Фројд ги сфаќа нагоните како константна енергија, која не може да се загуби, туку само може да се трансформира, додека, од друга страна укажува на нивната неодреденост. Во таа смисла, се посочува на уште еден проблем, воочен уште кај Платон, а тоа е прашањето дали еросот ги означува сите облици на човечки тенденции или на еден посебен вид желба. Дали еросот е посебен или општ феномен на човековото постоење, во таа смисла сите останати феномени се само негови манифестации (Govedarica 2005).

Otto Doerr-Zegers се осврнува на значењето кое еросот и танатосот го имале уште во периодот на антиката. Имено, во повеќето старогрчки митови, еросот се смета за еден од најголемите конститутивни и составни принципи на универзумот, како неодолива сила која го овозможува континуитетот на животот на луѓето и животните, во земјата и во водите. Но, еросот е исто така бог и неговата легенда ни покажува некои основни карактеристики на љубовта. Етимолошкиот корен на зборот „Thanatos“ е *thalamon*. Таламон е местото каде што живее сопругата, и тоа е најстариот централен простор, но и најтемниот. Танатосот или смртта се појавуваат, потоа, поврзани од една страна до темнина и затвор, а од друга страна, на жената и љубовта. На овој начин, Otto Doerr-Zegers укажува на тоа дека во областа на психологијата и психијатријата, Сабин Спилерин, но особено Сигмунд Фројд, го спротивставиле нагонот на смртта или инстинкт (*Todestrieb*) на животниот инстинкт, но филозофите како Хегел и Хајдегер ја сфатија смртта како суштински дел од животот. На крај, танатос не значи уништување, ниту е извор на сите наши несреќи, туку суштински дел од самиот живот. Како што нè научи етимологијата, танатосот има заедничко потекло со таламон, тоа место во куќата каде живеат мајката и жената. Тоа е можеби најтемниот, но во исто време и најцентралниот дел од куќата. Човечкиот живот може да се замисли како начин од овој центар и назад кон него (Doerr-Zegers 2009).

Barbara Gale истакнува дека овие два инстинкти се тесно поврзани и испреплетени, но и дека ретко можат да се сретнат во нивната чиста форма. Тие два инстинкти сочинуваат една целина,

во која едното преовладува, а другото е во подредена улога (Gale 2005). Ова неизоставно нè води кон ставот на Joseph Brown¹ од Митрополитен државниот универзитет во Денвер, прави споредба со јин и јанг. Тој цитира: "За секој облак има сребрена постава, за секое добро, има лошо. За секој јин постои јанг" (3). Тој потоа наведува дека Ерос и Танатос имаат ист вид на врска. Ерос е "сила на животот и создавањето", додека Танатос е силата на "смртта и уништувањето". На оваа врска укажува и Přemysl Slunský², според кој инстинктот Танатос мора да биде директно поддржан и зајакнат од страна на никој друг, освен неговиот опозициски Ерос. Со други зборови, причината за сите трагични смртни случаи во драмата (читај: во литературните дела) има свои корени во навидум спротивставени чувства како што се љубовта, страста, желбата, либидото или привлечноста (и многу други од ваков вид). Marta Wiszniowska-Majchrzyk³ истакнува дека и покрај сè, и покрај тоа што еросот и танатосот се комплементарни и опозициски, тие не се пријателски насочени. Тие балансираат една со друга и влијаат врз човековите релации. Притоа на еросот му припаѓа делот со нови искуства, создавање нови пријателства, правење нови работи, создавање нови релации, напредокот во кариерата, итн. За разлика од тоа, има ситуации во кои човекот мора да реагира агресивно, да ги брани своите интереси или да прави нешто опасно. Според Фројд, танатос е одговорен за овие состојби.

3.ЕРОС И ТАНАТОС ВО „МАРТА“ И „ДРУГАТА МАРТА“

Романот „Марта“ Горјан Петревски го објавил 1989 година. Неговите бројни изданија низ годините говорат за огромната популарност на овој роман меѓу младите генерации. Неговата популарност низ годините се должи на фактот дека Петревски и овојпат нè носи пред проблемите од младоста. Преку „Марта“ тој ќе покаже како една девојка, која копнеејќи по љубов и заштита паѓа во рацете на неранимајко. Романот „Марта“ е возбудлива приказна од светот на денешниве генерации, со урбани збиднувања и "напуштање" на авторот на тематската средина на селото, за да докаже и да даде пример како се пишуваат книги на "градски" теми (Денкова-Челик 2014). Самиот роман започнува со прашањето на Марта, запишано во споменарот, но упатено кон мајка си: „Мамо, кажи ми кој ми е татко!“ (Петревски 2006:7) кое навестува на нерешителност и неизвесност. Тоа, пак, од друга страна ја одредува и целокупната понатамошна атмосфера во делото, зашто до крај на романот главниот лик –Марта ќе се обидува

¹ Joseph Brown, Thanatos and Eros: The yin and yang of Freudian theory, Metropolitan State University of Denver, n.d. Web, https://www.academia.edu/4551692/Thanatos_and_Eros, 04.01.2019

² Přemysl Slunský, Thanatos and Eros Principles in Hamlet, Bachelor Thesis, преземено од https://is.muni.cz/th/c875h/thesis_final.docx, 04.01.2019

³ Marta Wiszniowska-Majchrzyk, Eros and Thanatos – desires and fires, <http://smhs.eu/index.php/smhs/article/viewFile/279/pdf>, 05.01.2019

да го пронајде својот татко, да ги пронајде своите корени, да се пронајде себеси и своето место во светот. Како и секоја потрага, така и нејзината, се одвива час по нагорна, час по надолна линија, а таквата варијабилност се одразува врз младата девојчинска душа. Значи, базичната тензија во романот ќе биде резултат на потрагата на Марта по својот татко. Иако седмоодделенка, Марта е девојче кое многу зрело размислува за своите четиринаесет години. Таа ја ужива почитта на сите во училиштето заради одличниот успех и доброто однесување. Иста е и кон другарите, кон мајка си, кон сите кои ги познава. Но, има нешто што не ѝ дава мир: „Нечиј скриен глас како да ѝ доаѓаше од далечина, нешто што имаше неодреден облик и што требаше да биде – татко. Оној човек што никако не се појавуваше. И што толку го очекуваше да дојде, да го види, да го запознае оној за кого што мислеше дека им е должен“ (Петревски 2006: 9-10). Отсуството на таткото придонесува кај Марта постојано да биде присутна мислата за него, неговиот изглед, замислата каков би им бил животот доколку е со нив, итн... Притоа, кај Марта сè поприсутна е мислата и потребата од заштита: „Кога би бил со нас, мамо, колку повеќе би биле заштитени, зар не? И не би биле толку сами...-воздивна Марта“ (Петревски 2006: 47). Отсуството на таткото во долгогодишното живеење кај Марта постепено создава конфликтни емоции кон нејзиниот објект на желба, кои се движат од восхит кон некој за кој сонуваше со отворени очи, од еднаш кај неа се јавува неразбирање за неговата индиферентност кон нив, за на крај, тоа чувство да се претвори во омраза. Како што одминува времето, тајната во неа сè повеќе ѝ ја гори душата: „Ништо не виде Марта од таа пролет. Не ѝ се израдува премногу. Ја дозна вистината за татко си, но тоа не ѝ донесе среќа, туку уште повеќе ја вознемири, ја повлече во размислување и со секој изминат ден стануваше потајна“ (Петревски 2006: 66). Средиот тој мрак, Борко, нејзиниот најдобар другар кој отворено ги покажува своите симпатии кон неа, ќе ѝ ја понуди својата помош во пронаоѓање на татко ѝ во далечната Швајцарија. И не само тоа – откако ќе го пронајдат, Марта ќе му испрати и писмо. Во периодот на исчекување на одговорот на татковото писмо, Марта во својата свест постојано пред себе ја има сликата на татко си, Мартин, качен на мотор: „И Марта затрепери од возбуда. Првпат го гледаше албумот. Таа знаеше дека постои некаков албум...Виде: младич со мотор, речиси голобрад...И запре да му се изнагледа, да го препознае...Беше сета возбудена, растреперена. А од тој допир, дури и со фотографија, како да се разбуди и оној таен глас што везден ѝ се јавуваше, ја вознемируваше и имаше нејасна форма на човек што требаше да биде – татко. Но, овој на фотографијата не беше возрасен за да личи на татко, туку...младич од секојдневјето, еден од оние што постојано ги сретнува низ градот, возат мотори низ улиците.....И тоа со мотор како Витан, оној познат Витез, за кој меѓу девојчињата се зборува дека е згоден...“ (Петревски 2006: 46). Токму сликата на Мартин со моторот во свеста ќе ѝ ја разбуди сликата на Витез, а илузијата ќе биде комплетна, кога таа комплетно паѓа во неговата стапица по инсценираната случка кога тој ја "спасува" од напаѓачите во паркот. Од тој момент натаму, Марта се отуѓува, се оддалечува од блиските и пријателите. Корените на нејзината самоизолација најпрвин треба да се бараат во неколку

извори: прво, нејзината осаменост во долгогодишното живеење без татко, чувството дека нејзиното мало семејство не е како останатите, чувството дека на тоа семејство нешто му недостасува, потребата од заштита и сигурност, сокривање на тајната за нејзиното постоење од страна на мајка ѝ, неинформираноста на татко ѝ за нејзиното постоење, и на крај, отсуството на одговор на испратеното писмо во Швајцарија: „Марта почна сите да ги одбегнува. ...И сакаше да биде сама. Никој да не ѝ пречи додека размислува. А размислуваше само на едно: на татка си Мартин, на своето потекло, на она за кое имаше право да го знае. Мајка ѝ сè повеќе беше загрижена поради осаменоста на својата ќерка. Никогаш не беше таква. ...А во последно време како да избега сета радост од неа“ (Петревски 2006: 73). Сите тие фактори многу силно влијаат врз психолошката состојба на Марта, која одеднаш, во ликот на спасителот – Витез го гледа младичот од фотографијата на мајка ѝ и во Витез го проицира ликот на својот татко. Оттаму, неизбежна е нејзината привлеченост кон него, како лет на светулка кон огнот, кој неизбежно ќе ја изгори: „Во мислите пак го преобликуваше ликот на татка си. Тој мора да бил како Витан. Млад и убав, со мотор, а веројатно и духот му бил немирен... И во тој час Марта почувствува необична приврзаност кон него. Кон момчето што како незауздано ждребе низ поле, јуреше со моторот низ улиците на градот. А ете, успеа да ѝ се доближи на еден несфатлив начин...Но, ако ѝ раскажам на мајка ми што ми се случи, дали ќе ме сфати? Ако ѝ кажам дека момчето што ме заштити ме потсетува на татко ми! А толку е убаво да имаш свој заштитник. Некој на кого беспрекорно ќе му веруваш. Така ќе бидеш посигурен во животот, ќе ти биде поубав и со поголема љубов ќе ти се живее...“ (Петревски 2006: 83); „И уште повеќе ми заличи на Мартин Горски. Нешто почнува да ме влече кон него. Треба да се има таков пријател: силен и бестрашен, што знае да заштити“ (96). Но, и покрај тоа, Марта не се чувствува среќна и исполнета, па затоа од мајка си ја крие својата приврзаност кон Витез.

Ако ја разгледаме содржината на романот „Марта“ во контекст на онаа концептуална бинарна опозиција за јин и јанг кај Joseph Brown⁴, лесно ќе можеме да си ја замислиме сликата на двете сфери, црната и белата кои се комплементарни и се надополнуваат, со тоа што во белата сфера (еросот) има еден мал темен дел, а и во црната сфера (танатосот) има еден светол, бел дел. Според Joseph Brown, теоријата на Фројд за Еросот и Танатосот ја покажува двојната природа на човештвото, црното и белото, доброто и злото. Притоа, Еросот ја подразбира позитивната страна на човековата егзистенција, љубовта, креативноста, и воопшто сите позитивни придобивки на човековата цивилизација. За разлика од него, Танатосот, ја подразбира деструктивната страна на човекот и цивилизацијата воопшто. На ова, Joseph Brown ја надоврзува теоријата на јин и јанг, каде црната и белата сфера ги претставуваат Еросот и Танатосот. Но, неговата теорија не подразбира исклучување на едното за сметка на другото, туку ја покажува

⁴ Joseph Brown, Thanatos and Eros: The yin and yang of Freudian theory, Metropolitan State University of Denver, n.d. Web, https://www.academia.edu/4551692/Thanatos_and_Eros, 04.01.2019

нивната заедничка коегзистенција во човековиот живот. Применето врз содржината на романот, Еросот е делот од романот во кој Марта живее продуктивен живот, покажува одличен успех во училиште, пристоен и љубезен однос кон другарите, наставниците, комшиите, кон мајка си... Евидентен е позитивниот однос на Марта кон животот, нејзината креативност и љубовта која ја шири безгранично, како и љубовта која ја добива од мајката, од Борко и др. Тоа е оној бел, светол дел од сферата во кој, сепак има и темен дел. А темниот дел, темната точка, иако мала, се заканува да го наруши светлиот дел. Темната точка всушност е оној непознат дел од нејзиниот живот кој не ѝ дава мир – татко ѝ. Иако мал, тој дел се заканува да ја уништи, ја води кон осамување, самоизолација, деструкција на односите со сите блиски и познати, приближување кон непознати луѓе (Витан) со сомнителни мотиви. Со еден збор, таа темна точка го претставува Танатосот и неговата уништувачка сила. Танатосот во овој дел се заканува да ја уништи не само Марта, туку и нејзините блиски, како на пример Борко. Нејзиното оддалечување од него и приближувањето кон Витан влијае и врз сите оние на кои таа им значи. Таков е случајот со Борко, кој откако Марта сè повеќе се оддалечува од него, игнорирајќи ги неговите предупредувања во врска со Витан, се разочарува и не може да поднесе да ги гледа Марта и Витан заедно. Танатосот ќе почне да презема контрола над него во тие моменти, па од разочараност, во градскиот парк, ја посакува и смртта: „Не беше весел Борко ни таа приквечер кога дојде кај фонтаната, зашто Марта и Витан пак беа заедно. А тој ништо не забележуваше од тоа весело мноштво околу себе...“ (Петревски 2006: 120); „Еј, момче! Се седи на клупата, а не на тревата...Сакам да те потсетам, зашто, земјата е влажна и може да навлечеш настинка... – А дали од таа настинка може да се умре? ...И тоа за еден час, чичко?“ (Петревски 2006: 121); „Си ја замислуваше Марта како се гушка со Витан, како двајцата бликаат од среќа, се кикотат гласно... А тој кикот се претвораше во подбив кон него и се преобразуваше во чудовиште што со исклештени вилици продолжуваше да се тресе од некаков страшен и морничав напад на неприродна смеа. Борко ќе се сепнеше, ќе ја занишаше главата настојувајќи да се ослободи од таквите "сеништа" што му ги создаваше сопствената вообразба“ (Петревски 2006: 125). Неговата разнишана психолошка состојба ја гледаме во моментот кога тој ја губи самоконтролата и ја удира злобната другарка на Марта – Ема, а владеењето на Танатосот го гледаме и во оние моменти кога Борко во својата фантазија се замислува како врвен каратист кој ја победува дружината на Витан: „Пред него излегува дружината на Витан, со ножеви во рацете, а Марта е настрана, избекумена од страв...Тие напаѓаат, Борко без страв ги дочекува...Настанува борба, ножевите летаат настана, а тие, испретепани, како без глава ќе се разбегаат“ (Петревски 2006: 158). И во ликот на самиот Витан се насетува погубното влијание на Танатос. Првенствено, тоа се гледа во неговиот опасен начин на живот, со опасното возење на моторот по скопските улици, желбата да се измамуваат млади, убави девојки, а мрачната страна на Танатосот доаѓа особено до израз во моментите кога сексуално ќе ја нападне Марта во својот стан. Во неговите груби зборови Марта тешко може да го препознае момчето кон кое се приближи во тој период. За

среќа, избегната е поголема штета, благодарение на доаѓањето на дружината на Витан, во кои Марта ќе ги препознае своите "напаѓачи" од паркот. Витан останувајќи сам, се соочува со себе и своите злодела. Во неговиот полугласен монолог ни се откриваат причините за неговото однесување, а тоа е неговата очајничка потреба за нормален семеен живот како дете на разведени родители, потреба од семејство и токму копнежот по таа семејна рамнотежа го диктира неговото однесување во социјалната средина: „А мене ми дадоа "слобода" да правам што сакам. И грешам...Кога се разведуваа ми купија мотор, за да ме одоброволат, за да ми погодат, за да не ја чувствувам загубата. И сè што правам – не чини, не вреди..." (Петревски 2006: 198). Со симболичното удирање по својот лик во огледалото и неутешниот плач кој следи по тоа, Витан се соочува со себе, а воедно ја сфаќа и посебноста на Марта и Борко. Евидентни се конфликтните емоции и превирања кај Витан, зашто од една страна признава дека ја сака Марта, а од друга страна ја напаѓа и навредува. Откако ја открива сета завера, Марта се втурнува во потрага по Борко, но не наоѓајќи го, се упатува дома. Таму ја пречекува мајка ѝ со безброј прашања на кои Марта ѝ одговара најбезобразно. По конфликтот со ќерката, мајката Бисера го напушта домот. Останувајќи сама, Марта се соочува со себе, кај неа се јавува чувството на вина заради тоа што не им дозволила на најблиските (Борко, мајка ѝ) да бидат со неа во тешките мигови, туку се свртила кон единствениот кој не ѝ мислел добро: „Таа остана сама, занемена, речиси избекумена, решена од сè да се откаже... И се почувствува толку сама, без никого, најсама на светот... Појде во својата соба и застана пред огледалото. –Јас сум безобразница! А оној кретен ме нарече и – ороспија! Безобразница и ороспија! Јас сум ништо...ништо! Има право мајка ми...Ороспија...ороспија...ороспија...Како онаа истрижена и полупијана жена пред кафеаната...За нешто се договараше со двајца, исто така полупијани војници...За неа рекоа – ороспија! Некои – жена без образ! А и јас сум тоа..." (Петревски 2006: 205). Во овие моменти кај Марта преовладува Танатосот, со самопрекорот, со грубите и вулгарни зборови упатени кон себе, со грижата на совест затоа што сфаќа дека ги повредила најблиските и оние кои ѝ значат и на кои им значи најмногу.

Во истражувањата на оваа проблематика преовладува мислењето дека постои и родова дистинкција кај принципот на Танатос, по прашањето на деструктивноста. Имено, според тие истражувања, принципот на деструктивност е карактеристичен за машкоста, додека пак, за женскиот род е типичен принципот на самодеструктивноста. Оттука, не нè зачудува потегот на Марта, која останувајќи сама дома, додека во свеста ѝ одсвонуваат грубите зборови на Витан и мајка ѝ, и како и Витан претходно, застанувајќи пред огледалото, се обидува да го деструира својот лик преку самодеструктивност. Го уништува симболот на нејзината убавина по кој била позната, нејзината долга црна коса. Отсекувањето на косата значи огрдување, подготовка за влез во нова опстановка, за уништување на старата Марта. Истовремено, тој чин може да ги подразбира и бесот и горчината кои Марта ги чувствува кон мајка си, која постојано ѝ се обраќа

со зборовите „косо моја црна“, заради криењето на фактот дека е бремена од Мартин. Танатос, според Фројд се манифестира низ вандализам и насилно однесување, а исто така може да биде заслужен и за суицидални намери. Повредувањето на телото, отсекувањето на косата, поточно самоповредувањето само е манифестација на расколот во душата на Марта.⁵

Концептуалната бинарна опозиција на добро-зло, ерос-танатос, е присутна кај уште еден лик од романот кој е носител на тие конфликтни емоции. Тоа е момчето Стефан, кој учел со Марта и цело време бил вљубен во неа. Меѓутоа, заради љубомората кон нејзиното другарство и љубовта на Борко, еден ден тој ѝ се обратил со зборовите: „Ти си копице, Марта!“ (Петревски 2006:28). По добиената шлаганица од Марта, се преместил во друго училиште, а кон крајот на романот, во знак на благодарност, Марта го добива неговото писмо во кое ѝ се заблагодарил за убавите зборови кои ги кажала за него на неговиот татко, ѝ ја признал својата долгогодишна љубов и ја замолил да му прости за навредата. Бинарната опозиција љубов-омраза се гледа во фактот дека кога сфатил дека таа за него е недостижна, од очај и омраза сакал вербално да ја деградира.

Уште Фројд тврдел дека во човекот постојат овие две сили на еросот и танатосот и дека одредени човекови акции зависат од тоа дали едната сила преовладува над другата, што повторно нè навраќа на заемната врска меѓу јун-јанг кај сите нас, додека ние се обидуваме да ја одржиме стабилноста. Интеракцијата на овие две дуалистички сили, воедно подразбира и нивна сублимација за да се одржи балансот и да се живее во хармонија. Сублимацијата е процес на кој ги насочуваме општествено неприфатливите мисли и импулси во општествено прифатени и продуктивни акции (Freud - Rivers, 1950). Ова канализирање на емоции и мисловни обрасци е местото каде што уште еднаш се гледаат сличности меѓу Танатос и Ерос и Јин и Јанг. Овие две емоции се природно контрадикторни; меѓутоа, преку правилно канализирање тие стануваат комплементарни еден на друг (Freud 1989) (Choy – Taylor 2005).

Не случајно, по прочитот на најновиот роман на Горјан Петревски, насловен како „Другата Марта“, објавен 2017 година, кај читателот се вгнездува мислата, ако не и насловот кој може да ѝ се даде на оваа драгоценa книга - Ода на љубовта.

Од направената анализа на романот „Другата Марта“ евидентно е дека во него преовладува Еросот во сета негова полнотија, со љубовта, меѓусебните релации на ликовите, поправените и обновени семејни врски, новите познанства, креативното творештво на Борко итн. Не случајно, овој роман започнува со реченицата: „Убава е да се живее, мамо!“ (Петревски 2017: 3).

⁵ Марко Радојевиќ, Ерос и Танатос у роману Башта, пепео Данила Киша, 9525894/Ерос_и_танатос_у_роману_Башта_пепео_Данила_Киша, 05.01.2019

А љубовта е онаа која е најприсутна на страниците на овој роман за млади. Таа се огледува во релациите меѓу мајката Бисера и новопронајдениот татко Мартин, меѓу мајката Бисера и ќерката Марта, меѓу Марта и татко ѝ Мартин. Меѓутоа, љубовта, таква каква што е, суштина на човековото постоење и живеење, сега добива и поинакви димензии, односно се раскрилува, се шири, се размножува среде сите засегнати човечки битија во овој преубав роман. Таа едноставно цвета во новопронајдените релации меѓу скорообединетото семејство на Марта, со семејството на нејзиниот татко во Битола, каде Марта за првпат ќе има можност да проговори со новите баба и дедо, со новите роднини. А сите тие, и ја отвораат својата душа и срце. Ова старо и угледно битолско семејство кон мајката на Марта – кон Бисера, дете оставено во домот за сираци, се однесува како кон своја ќерка, и токму од нив ќе произлезе поттикот проследен со мали индиции, за мајката на Марта да ги пронајде своите корени: „Беа пречекани со влажни очи, а и виновно!? Се испрегрнаа, без зборови. Солзите гргнаа и само тие можеа да одговорат што се случува тој ден!? ...Смеа. плач и насмевки. Најнасмеана и најсреќна – Марта. Како цел живот да биле заедно. Моќта на крвта проговори во неа“ (Петревски 2017:36) Со тоа ќе се заокружи кругот на минатото, а неговата завршница ќе биде во убавата Словенија. Осознавајќи го своето минато и потекло, човек лесно може да се пронајде себеси во сегашноста, да ја пронајде смислата на своето постоење, и со отворени очи да се загледа во иднината, каде за секого, ако ништо друго, постои барем ронка надеж. А семејството кое го следи Горјан Петревски во двата романи за Марта, по сите оние патешествија, непријатни настани, внатрешни превирања, многу тајни за идентитетот на таткото на Марта, конечно, во овој роман, запловува во помирни води, па надминувајќи го минатото, пронаоѓајќи ја старата љубов во себе, се свртува кон иднината која треба да започне во Цирих, Швајцарија.

Меѓутоа, затоа што ова е роман за млади, секако неизоставно треба да се проговори и за љубовта меѓу младите Борко и Марта. Љубов која во претходниот роман „Марта“ наиде на многу препреки од субјективен и објективен карактер, сега, во романот „Другата Марта“, сведоци сме како чувството на длабока приврзаност, другарство и пријателство, постепено се трансформира во чувство на љубов која се насетува, која допрва треба да го добие вистинскиот облик: „И го бакна Марта...усни во усни, нежно и крвко, но неочекувано храбро, а влажно и искрено....Во овој волшебен час си разјасни дека низ сè што помина дотогаш не било љубов. Најмалку прва, ами како кошмар низ кој морала да зачекори и најнакрај да излезе од него уште почелична“ (Петревски 2017: 14-15). Љубовта се гледа и во односите меѓу постарата генерација, поточно меѓу родителите на Марта, но особено меѓу бабата на Борко –Перуника и чичко Илија, меѓу бабата на Марта од мајкина страна, Лојза и сопругот Алојз, кои на стари години, немајќи заеднички пород, ќе се изградуваат на новопронајдената ќерка Бисера, на внуката Марта и едно цело ново семејство во Македонија.

И додека во романот „Марта“ ние, читателите, заедно со седмоодделенката Марта треперевме, плачевме, се радувавме на крај по среќната завршница, веќе во овој роман, насловен како „Другата Марта“, навистина се среќаваме со една поинаква Марта, осмоодделенка со сјај во очите и скратените коси, со радост кон животот, живеењето, а пред сè – кон семејството.

Зашто, оваа, нова Марта, сега авторот ја поставува во една нова опстановка, среде низа семејни врски и односи, проткаени со многу разбирање, меѓусебна толеранција, а пред сè – со многу љубов. И не е само Марта друга - поинаква. Кај многу од ликовите се забележува неизбежната промена, па дури и кај оние кои во романот „Марта“ беа окарактеризирани како негативни. Еден од нив е Витан, т.н. Витез, кој доживува вистинска преобразба, оддалечувајќи се од поранешните другари, оддавајќи се на полезна работа.

Има овде и нови ликови каков што е ликот на Даријан кој се придружува на оваа екипа осмоодделенци, во завршното осмо одделение, и кој претставува вистинско освежување со неговите говори и предавања пред своите соученици. Меѓутоа, неизоставно се наметнува впечатокот дека идеите на Даријан, кој себеси се нарекува „реформатор“, и тоа како се реформаторски, и се реален повик за промена на современите воспитно-образовни институции, каде поголемо внимание ќе се обрнува не врз голото и круто усвојување на празни и неприменливи информации, туку акцентот ќе се става врз негување на индивидуализмот на секој ученик.

ЗАКЛУЧОК

На крај, би кажале само уште дека, книгите што ги пишува Горјан Петревски се всушност книги кои се занимаваат со животот воопшто, зашто темите на преокупација на овој ретко надарен автор, се мотиви од секојдневието на младите, но секогаш во спрега на возрасните. На крајот од краиштата, тоа е и животот во кој мостот меѓу младите и возрасните е заеднички и неизбежен. Токму затоа книгите на Горјан Петревски ѝ се допаѓаат не само на младата, туку и на возрасната читателска публика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Денкова, Јованка, Челик, Махмут. *Романите на Горјан Петревски посветени на младешките возбуди и дилеми*, Зборник трудови од научен собир „Књижевност за деца у науци и настави“, 11-12.04.2014, Јагодина, стр.269-274.
2. Петревски, Горјан. *Другата Марта*. Скопје: Македонска реч, 2017.

3. Петревски, Горјан. *Марта*. Скопје: Детска радост, 2006.
4. Радојевић, Марко. *Ерос и Танатос у роману Башта, пепео Данила Киша*, 9525894/Ерос_и_танатос_у_роману_Башта_пепео_Данила_Киша, 05.01.2019
5. Brown, Joseph. *Thanatos and Eros: The yin and yang of Freudian theory*, Metropolitan State University of Denver, n.d. Web, https://www.academia.edu/4551692/Thanatos_and_Eros, 04.01.2019
6. Choy, H., Taylor, R. L. (2005). Taijitu. In *The illustrated encyclopedia of Confucianism* (Vol. 2, p. 869).
7. Doerr-Zegers, Otto. Eros and Thanatos. *Salud Mental* 32(3):189-197, May, 2009, https://www.researchgate.net/publication/294404766_Eros_and_Thanatos, 03.01.2019
8. Freud, S. (1989). *The ego and the id* (pp. 11-22). New York, NY: W. W. Norton & Company.
9. Freud, S., & Rivers, J. (1950). *Collected papers of Sigmund Freud* (Vol. 5, pp. 163-174).
10. Freud, S., Gay, P., Strachey, J. *Beyond the pleasure principle* (pp. 46-69). Liveright, NY: Bantam Books, 1959.
11. Gale, Barbara. Sylvia Plath – a woman between Eros and Thanatos. *Acta Neophilologica*, 2005, Vol. 38, br.1-2, <https://revije.ff.uni-lj.si/ActaNeophilologica/article/view/6242>, 03.01.2019
12. Govedarica, Milanko. *Eros, Seksualnost i Tanatos*. Vol.38, br.1-2, 2005, преземено од <https://hiperboreja.blogspot.com/2012/07/eros-seksualnost-i-tanatos-milanko.html>, 17.11.2018
13. Ikonen, Pentti, Rechartt, Eero. The vicissitudes of Thanatos. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 1:1, 79-114, 1978. DOI: [10.1080/01062301.1978.10592195](https://doi.org/10.1080/01062301.1978.10592195)
14. Lind, Lis. Thanatos: The Drive without a Name, *The Scandinavian Psychoanalytic Review*. 1991.14:1, 60-80, DOI: [10.1080/01062301.1991.10592256](https://doi.org/10.1080/01062301.1991.10592256)
15. Slunský, Přemysl. *Thanatos and Eros Principles in Hamlet*, Bachelor Thesis, преземено од https://is.muni.cz/th/c875h/thesis_final.docx, 04.01.2019
16. Wiszniowska-Majchrzyk, Marta. *Eros and Thanatos – desires and fires*, <http://smhs.eu/index.php/smhs/article/viewFile/279/pdf>, 05.01.2019

Jovanka D. DENKOVA

EROS AND THANATOS IN MARTHA AND OTHER MARTHA BY GORJAN PETREVSKI

Summary

In this paper we are referring to the concept of eros and tanatos, both dualistic and opposition forces, according to the theory of the father of psychoanalysis - Freud. These two conceptually binary oppositions are considered in the context of two books from the rich literary work of the Macedonian writer for children and youth - Gorjan Petrevski. The analysis will focus on the books "Martha" and "The Other Martha" and in the paper we will try to separate the elements of eros and tanatos, to recognize and explain their backgrounds, and above all their consequences on the lives of young people.

Keywords: eros, thanatos, Gorjan Petrevski, Martha, Other Martha.